

Становище

от доц. д-р Ивона Карачорова, Институт за български език - БАН

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език)

Автор: Андрей Стефанов Бобев

Тема: Вехтозаветните четива за Страстната седмица в старобългарската богослужебна и небогослужебна книжнина.

Научен ръководител: доц. д-р Татяна Мострова

В процедурата за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ кандидатът участва с дисертационен труд на тема „Вехтозаветните четива за Страстната седмица в старобългарската богослужебна и небогослужебна книжнина“ с обем 571 страници (основен текст - 490 стр., библиография – 25 стр., приложения – 55 стр.), към които са приложени автореферат от 30 стр., 8 публикации, 17 участия на научни форуми с доклади по темата на дисертацията. С това са изпълнени всички предварителни изисквания.

Обект на проучване в дисертационния труд са старозаветни текстове, които са полагат на служби от Страстната седмица. Още в началото авторът прави уговорката, че избира част от перикопите за периода, за които разполага със сравнително по-богат ръкописен материал в сравнение с предходните изследователи, както и тези, проучването на които се очаква да донесе нова информация. Перикопите, които са обект на проучването, са следните:

На Велики петък, утрень – Книга на пророк Захария 11:1-13

На Велика събота, вечерня – Книга Битие 1:1-13; Книга на пророк Йона 1:1-16, 2:1-11,

3:1-10, 4:1-11; Книга на пророк Софония 3:8-15; Книга Битие 22:1-18.

Трудът се състои от Увод, 5 глави, Използвана литература и Приложения (5).

В първата глава се разглеждат проблемите, свързани с историята и структурата на старозаветния лекционарий. Определя се обемът на понятието „лекционарий“, както и основните лекционарни типове в православно богослужение. Проследява се формирането и установяването на практиката на перикопно четене в различните традиции, приемствеността и отликите между тях – в юдейското храмово богослужение и християнския обред, във византийската църква с отличителните особености на византийския Профитологий, в славянска среда с установяването на Паримейника като богослужерна книга, както и на локални традиции. Прави се кратък обзор на лекционарната практика сред православните славяни, като се очертават някои недостатъчно проучени аспекти на първоначалната адаптация на Паримейника сред тях. Разглежда се и съставът му в сравнение с този на Профитология. Определят се етапите в развитието на Паримейника – от първия превод до XIII в., през XIV-XV в., от XVI в. досега. Авторът излага своето мнение за причините и пътя за приеманото досега „изчезване“ на Паримейника и неколкото му възраждане.

В главата се прави общ преглед на научните изследвания върху Паримейника и по-специално на библейските книги, четива от които влизат в богослужението на Страстната седмица.

В глава 2, озаглавена „Методически аспекти на изследването“, се представят използваните в изследването славянски ръкописи (часослови, паримейници, минеи, сборници, пълни небогослужерни преписи на библейски текстове, псалтири) – общо 104 ръкописа, 82 от които са използвани *de visu* или по дигитални копия, а останалите – по чужди изследвания. Представени са и включените в анализа критически издания на чуждоезиковите традиции – Гьотингенската Септуагинта, критическото издание на Профитология и на Йеронимовата Вулгата. В текстологическия апарат се комбинират данните от апаратите на тези издания, при което се използват техните собствени сигли.

В глава 3 се представят текстологичните и езикови особености на избраните перикопи. Авторът ги разглежда в две групи – Законоположителни книги (Битие) и Пророчески

книги (Йона –от една страна и Софония, Захария – от друга, според новите изследвания на преводите на дванадесетте малки пророци).

Авторът дава общ модел на анализа, като формулира основните принципи, които го водят при анализа. Открояват се разликите между богослужебните и небогослужебните преписи, при което се прилагат адаптирани към славянския текст някои от съвременните тенденции в западната „текстова критика“. При езиковия коментар вниманието е съсредоточено върху развойните процеси в южнославянската традиция до XV в., но без да се пренебрегват основните особености на текста в източнославянска среда. Стремежът е да се отрази и коментира всеки славянски вариант, който се основава на различия в гръкоезичната традиция. Авторът търси мотивация за отделни варианти в светоотческата екзегеза, както и в традиционната култура на славяните и в общи културни явления. Важни и интересни за автора са случаите, в които славянските книжовници са били изправени пред трудности в превода на текста или запазване на смисъла - те изискват коментар на преводаческите, рецензионните и редакторските решения. Особено внимание са обръща и на вариантите, които не намират мотивация в достъпните критически чуждоезикови издания, носят съществена информация за най-архаичния етап от съществуването на текстовете в славянския език, представляват редки езикови явления.

От книгата Битие са изследвани четивата Бит. 1:1-13, 22:1-13. Първата перикопа е проучена при съпоставка на 50 преписа (паримейни, триодни, минейни, небогослужебни), а втората – на 57. Направени са съпоставки и с гьотингенското критическо издание на Септуагинта и критическото издание на Профитология. При тези съпоставки са се обособили 568 текстологически възела. Книгата Битие е била нееднократно изследвана и поради това авторът не коментира всеки възел.

Книгата на Йона е изследвана в пълния си обем, тъй като тя е единствената библейска книга, която влиза в Профитология (и в Паримейника) като цяло. Текстът е изследван по 34 преписа (паримейници, триоди и небогослужебни преписи), а включената в гл. 2 молитва на Йона, която в Псалтира се помещава сред библейските песни, се сравнява по 15 псалтира и един часослов. Славянските богослужебни и небогослужебни преписи са колирани отделно, при съпоставка с критическите издания на Септуагинта и

Профитология. При колацията са отделени 999 текстологични възела, които са коментирани напълно.

Книгата на пророк Софония е изследвана по една перикопа – Соф. 3:8-15. Тя е колирана по 35 преписа, като славянските богослужебни и небогослужебни преписи са разгледани поотделно. Съпоставени са с гръцкия текст по критическите издания на Септуагинта и Профитология. При колацията се обособяват 214 възела за различията в славянските традиции, коментарът на които е изчерпващ.

Книгата на пророк Захария е проучена по една перикопа – Зах. 11: 10-13. Колирана е по 35 преписа (паримейници, триоди, небогослужебни преписи), като богослужебните и небогослужебни преписи са изработени поотделно. Прави се съпоставка с критическите издания на Септуагинта и Профитология, както и с това на Вулгата. При колацията са установени 96 текстологически възела, които са анализирани в пълнота.

Особено интересна и необичайна е четвърта глава на предложения дисертационен труд. В нея са изложени авторови разсъждения от теоретичен характер, които са повлияли на подхода при интерпретацията на текстологичния материал. В рамките на пет екскурса авторът поставя важни и дискуссионни за библейската палеославистика въпроси, които чакат своето разрешение. Преди всичко се обръща внимание на непоследователната употреба на основополагащи термини и се посочена необходимостта от използване на непротиворечива терминология. Даден е списък с термини, използвани в труда, с дефиниции, като в някои случаи предложените определения се отклоняват от обичайните им употреби в палеославистиката. Отделен екскурс е посветен на колацията като основен похват за излагане на текстологични данни. Подчертава се необходимостта да се актуализират основни проблеми, свързани с преводаческите принципи, техника и стил на старобългарските книжовници, като се споменават се някои техники, изследвани от транслатологията, представя вариантологията (учението за варианта) като основа на текстологията. Поставен е акцент върху принципното различие на варианта като резултат и като процес. Като отделен екскурс се представят различните критически издания на гръкоезичните и латиноезичните текстове. Като работна идея се представя възможно бъдещо съчетаване на критическите апарати на разгледаните издания за по-богата съпоставителна информация и повече възможности за проучване на славянската традиция.

Изводите (глава 5) в по-голямата си част са важни и приноси за историята на българската литература и на българския език. Такива са наблюденията за редакционните особености – в разглежданите текстове липсват достатъчно експлицитни архаични езикови особености, за да бъде определен паримейният първоначален превод като Кирило-Методиевски, небогослужебният превод на разглежданите старозаветни текстове показва преславски черти, атонската редакция на текста има контаминативен характер, на много места съчетава, кодифицира варианти, които вече са се появили в ръкописната традиция преди това. Много интересни са наблюденията при анализа на текстологичните възли - огромен брой индивидуални варианти са мотивирани от аналогични варианти в гръцката традиция. Това дава възможност да се направят изводи за обхвата на библиотечната база и за широко разпространения гръко - славянски билингвизъм. От този анализ авторът прави предположението, че голяма част от вторичните варианти в източнославянските преписи са се появили на Балканите, при контакт между книжовници от източнославянски произход и гръцката традиция, както и за първоначалната редакция на Паримейника. Разглеждат се отношенията между преписите му – южнославянски и източнославянски. Като богослужебна книга е редактиран в южнославянска среда поне веднъж през XII в., вероятно още веднъж през XIV в., но редакторска дейност е осъществявана и в източнославянска среда. Сред важните изводи е и наличието на системна редакция на текстовете в Триодите, което дава отражение върху късни преписи на Паримейника. Важни наблюдения са и допълненията и уточненията към историята на славянските преводи на библейската книга Битие и книгите на пророците Йона, Софония, Захария.

А. Бобев прави и по-обща изводи въз основа на анализирания материал - така наречената „класическа текстология“ или „текстова критика“ не предоставя необходимия достатъчен инструментариум. Необходимо е използването на новите открития в областта на науките на текста, на новите научни дисциплини или конкретни техни достижения. Явна е нуждата от нова теоретична рамка, която да обясни събрания текстологичен материал. Сега предпочитаната теория за книжовните школи не дава възможност да се коментират повечето от известните текстологични факти. Към изводите от анализа на текстологичните възли авторът добавя и необходимостта да се държи сметка за

богословското възприемане, както и да не се пренебрегва стилистичният аспект при анализа на вариантите.

Впечатлява богатството на библиографията - 630 заглавия. Приложенията съществено обогатяват известната до момента археографска информация относно изследваните типове книги - в тях се посочват 40 нови ръкописни Паримейника и със 110 ръкописа повече от познатите досега за небогослужебната традиция. Сред приложенията е и списък на известните преписи на гръцкия Профитологий. Обработеният текстологичен материал може да бъде обект и на други изследвания от различен характер.

Направеният преглед на дисертационния труд на А. Бобев ми дава основания да го определя като актуален, новаторски, професионално изработен, приносен, разглеждащ важни за специалността проблеми, отговарящ на изискванията за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, за което убедено ще гласувам положително.

18. март 2017

Доц. Ивона Карачорова